

BALKAY PÁL FESTŐ ÉLETRAJZA.

(1785—1846.)

Szana T. a Száz év a magyar művészet történetéből cz. művében (15. l.) Balkay Pálról röviden szólván, ezt írja: »hogy B. mennyire felelt meg a tehetségébe vetett várakozásoknak: nem tudom . . . Hihetőleg az volt a végzete, hogy vidéki magányában ölje el tehetségét.« Balkay, kit Kazinczy Ferencz hozott vissza Bécsből hazájába, valóban megérdemelte volna, hogy Szana a Kazinczy Levelezésének eddig megjelent 11 kötetéből a reá vonatkozó helyeket összegyűjtse és a Közhasznu Esméreték Tára II-ik kötetében (Pesten 1831-ben 35. l.) megjelent életrajzi adatokat fölhasználja. Többet és alaposabban írhatott volna így Balkayról.

Miután a szerencsés véletlen kezembe juttatta Balkaynak, egyik kortársától és barátjától, Joo János egri rajztanártól megírott életrajzát, mielőtt e becses s a magyar festészet története szempontjából oly nagy jelentőségű kéziratot e folyóirat hasábjain szószerint közleném, időrendi egymásutánban összeállítom mindazt, a mit Kazinczy Levelezésének VI—XI-ik kötetében találtam s idejegyzem P. Thewrewk József Balkay életrajzának mindazon adatait, melyek Szana művéből kimaradva, lehetetlenné teszik, hogy Balkay művészi pályájáról hű képet nyerjünk.

Balkay nem »egri fi«, mint Kazinczy kezdetben állította, hanem Tisza-Örsön, Heves megyében, 1785 junius 29 én született. (Később kiigazítja ezt a tévedését Kazinczy (VII. k. 425. l.), de viszont a születés évét teszi hibásan 1782 re.) Thewrewk szerint több évig (1804—1809.) a bécsi szépművészeti akadémián tanult Fügernél és Maurer Hubertnél. Ez az adat annyiban módosul, hogy, mint alább látni fogjuk, Kazinczy Balkayt már 1808 októberében haza hozta. Kazinczy, 1810-ben Döbrenteihez írott leveleiben még ezt írja Balkay bécsi tanulmányi idejéről: »Nagy Sámuellel, az Erdélyi Rézmetczővel és Marczinkei Elekkel, Vaanza (helyesebben Vándza) Mihálylyal és Kis Sámuellel együtt tanulta a Képirást Bécsben, magyar születésű Hess Mihály Prof. alatt.«

Thewrewk így jellemzi Balkay festészetét: »Festői tehetségeről egyáltalában megjegyezhetni, hogy ő az előteremtésben sok erővel bír, de a hív lemásolásban hasonlíthatatlanul szerencsésebb. Nevezetesebb művei ezek: »*Mária mennybe menetele*«, Miskolczon a Minoriták templomában, és Tisza-Füreden. »*Szent*

Lőrincz» három öl nagyságú oltártábla, Bessenyőn. »*Szent István király*» képe Födeme en. »*Sz. Nepomuk János*» Egerben, a Minoriták templomában. »*A kereszt felmagasztalása*» oltártábla, Nádudvaron. Ezen egyházi művei után, a pesti nemzeti múzeumnak szentelte egy két láb magasságú szép darabját, »*A béke háza*» allegoria. Megemlítésre méltók az egyes személyeknek készített dolgozásai közül azok, melyeket a szabad művészetekben gyönyörködő bölcsekedés professora, Imre számára csinált, például: »*Mária a gyermekekkel*» Dolce s »*Charitas*», Carlociniani után, és egy, az áhitatoságot ábrázoló fej, eredeti.«

Ez adatokból kitetszik, hogy Balkay egyik első művelője a magyar oltárképfestészetnek. Említett oltárképeinek megtekintése alapján könnyű lesz művészi jelentőségüknek mekkoraságát is megállapítani. Szana említett művében Kazinczynak csak a gr. Dessewffy Józsefhez címzett ajánló levelét ismeri,¹ holott Kazinczy már 1808 évi más leveleiben is megemlékezik Balkayról. Ezen levelek alapján időrendi egymásutánban akarjuk megállapítani Balkay Bécsből való hazatérésének idejét, kezdő éveinek küzdelmét, lassú, de folytonos fejlődését a művészet terén. Ezen adatokat azután egybevetve a Joo János által írott életrajzzal, ki fog az is tűnni, hogy Balkay, az irodalmilag éppen nem képzett festő, később ezen a téren is helyrehozza ifju kora mulasztásait, szabad óráiban könyveit bujja s elhalálozván, szép könyvtárt hagy hátra, miután azok javát képeiért csereképen gyűjtötte össze. Ezen adatok alapján még sem látjuk igazoltnak Szana azon állítását, Balkay végzete az volt: »hogy vidéki magányában ölje el tehetségét.« Inkább az valószínű, hogy vidéki magánya daczára se szünt meg festegetni és hogy nagy festővé nem lett, az nem írható vidéki magánya, hanem inkább kisebb terjedelmű tehetsége rovására.

Kazinczy Balkayról először Rummy K. Gy.-hez 1808 október 27-éről írott levelében emlékezik meg. (VI. k. 99. l.) »Ich nahm einen jungen Mahler, Balkay Pál, alt 28 (?) Jahr, gebürtig von Erlau, von Wien herab, der *sehr glückliche Vorschrifte in der Kunst gemacht hat, Er erweckte die schönsten Hoffnungen um Einst sehr gross zu werden.*« E nagy reményekre jogosító festőt először legvagyonosabb barátjának, Cserey Farkasnak ajánlja, ki 1808 nov. 19-éről ezeket írja Kazinczynak: »Balkay Pállal ha számomra valamit dolgoztatni méltóztat, azt szerencsém közzé számílatom, melj szerint Hazafi Mívésznek a munkáját birtokomba kaphatom és módom lesz segítségére csekélységemhez képest, a legtisztább indulattal lehetni.« (VI. 127. l.)

Rummyhoz írott egy másik levelében (1808 decz. 8-áról) már részletesebben szól Balkayról s habár lényegében azt írja róla, a mit később gr. Dessewffynek, egy pár új adatáért szószerint idézem: »Ich brachte einen jungen Mann, 28 Jahre alt, von Wien,

¹ Ezt tévesen sorozta Kazinczy Gábor az 1810-ben keltezettek közé. (V. ö. VIII. k. 633. lap.)

einen aus Erlau gebürtigen Mahler (!) der in Wien viel Aufsehen bey Füger, Maurer etc. und unter seinen Mitschülern machte. Er heisst Balkay Pál. Ein vortrefflicher junger Mann, der ganz in der Kunst lebt. Sein Zimmer war in Wien ganz tapeziert mit den glücklichsten Copien von Mengs, Van Dyck, Guido Reni, Corregio, Angelica Kaufmann, die ich bey dem Eintreten erkannte. Er blieb bey seinem Onkel, der Vice Archidiacon in Kövesd ist und versprach nachzufolgen. Gestern schickte er mir zum Geschenk einen weiblichen Kopf von Van Dyck, de mir viele Freude machte. Ich verschaffe ihm Arbeit in dieser Gegend, dass er für seine Reise nach Paris und Rom Geld verdiene« . . . Balkay tehát művészi pályáját másoláson kezdte s hogy ezen a téren szerencsés keze volt, elhíhetjük a jó ízlésű, sokat látott Kazinczynak, mint a ki pályája végeig sokat törődött a művészet kérdéseivel. Fővágya volt, hogy eljuthasson Párisba, Rómába, de ez a vágya sohse teljesült. Mint 50 éves ember eljuthatott Fiuméba, Velenczébe, de ez a művészi út, ily előrehaladott korban, már nem lehetett nagy hatással művészetére.

Az első évet Kövesden töltötte el, anyai részről való nagybátyjánál, a kövesdi plébánosnál. Ezt bizonyítja Kazinczynak 1809 május havában Szögyény Zsigmondhoz írott levele, melyben kéri, hogy hozassa hozzá Széphalomra Balkayt Kövesdről. »Szívesen fekszik ez a kérés« teszi hozzá nyomatékoság kedvéért. (VI. 401. l.) Nincs tudomásunk arról, hogy B. már ekkor Széphalomra jött, de az a Döbrenteihez írott leveléből Kazinczynak kitetszik, hogy 1810 május 1-én oda érkezett. »Itt van s gyönyörű napokat töltök vele.« A Kreutzinger féle Kazinczy arcképet másoltatta vele. »Ez az én főm pedig olly munkája Kreutzingernek, a m llyet ő még Keutzingertől soha nem látott. Gyakorta, mikor munkájától megpihen, élébe teszi a képet s fél óráig is elnéz reá . . . Mióta itt van, ezt a főt copirozta és a Geszner Salamon rezei közül Ledát a hattyúval dolgozza vászonra. Ezzel csaknem egészen kész. Nyert Széphalom a kép által, olly szép a Balkay Lédája.« (VII. 423—4. l.) Balkay azonban Széphalmon nemcsak másol, hanem eredetieket is készít s mint a Kolosy Józsefhez 1810 május 23-áról írt levélből kitetszik, Kazinczy mint igazi Maecenas nemcsak maga vesz, hanem vevőket is keres fiatal művésze számára. »Balkay a festő — írja — itt hagyta Lukretiáját és egy szép nagy táblát, melly a nap feljöttét adja elő, s kért, hogy szerezzen neki vevőt. Szeretném, ha ez a szép két darab ezen a tájon maradna. Hallom, hogy Ignácz öcsénk akarta megvenni; nékem annyi képeim vannak, hogy e helyt nem találhat nálam; különben örömet megvenném, mert mind a kettő érdemli a megvételt. Kérem Ignácz öcsém uramat, ne eressze ezt más birtokába. Megírom én mi az ára, de még Balkay Ur ezt nekem meg nem mondta. *Ő a pénz dolgában finyás; mert nem szeretné magát Mesterembernek, hanem Künstlernek nézetni*; 80 frtért talán oda

adná a kettőt s azt a pénzt megéri testvérek közt is. Én egy fejt, mely felényi sincs, mint Lukretia, 110 frtot adtam Bécsben« . . . (VII. 468—9.) Balkay 1810 szept. elejével újból ellátogat Széphalomra. Ezen látogatás alkalmából szigorú kritika került ki Kazinczy tollából, de az a gyöngédség, melylyel annak továbbadásától eltiltja Döbrenteit, jele annak, hogy távol állott tőle az a szándék, hogy fiatal barátjának végleg kedvét vegye el a művészettől. »Ne tudassa az Ur vele, a mit mondok; ő nem szerencsés portrairozó. Még azt a Copiát sem dolgozta jól, a mit B. Pronay Simonnénak készítettem vele Kreutzinger által festett képem után, holott azt csudálta s szemeit róla elvonni nem tudta« . . . (VIII. 162. l.) Cserey Farkasnak is elpanaszolja csalódását. »Oly savanyú, olly hideg ábrázolatot csinál a Copiában, hogy sok munkába került nem mutatni Balkaynak neheztelésemet. Husz esztendő mulva sem leszek öregebb, mint az ő festésén.« (VIII. 204—5. l.) Még 3 év se telt el, már megváltozott Kazinczy véleménye Balkay művészetéről. Rumynak 1813 június 2-áról ezt írja: »Balkay hat seit 1808, da er Wien verliess, *sich ungemein verbessert. Seine Hand ist im Poträtiren sicherer, geläufiger geworden.* Er mahlt (!) auch Altarbilder, die mir aber nicht behagen.« (X. 394. l.) Így nem tűnhetik föl, hogy midőn Helmeuczynek megígéri az arczképet (1813 aug. 13.), azt írja, hogy nem a pesti Donáttal fogja magát lefestetni, »hanem Balkay által kopiáltatom le Kreutzinger által 1808-ban dolgozott képet, de megváltoztattatva. Kr. azon a szép tablón bennem a *szemvedőt* akarta láttatni, melly nékem óhajtasom ellen vala. Más pontra fogom intéztetni a szemet s egy két tinte a száj körül s valamivel ifjabbítva, s olly igaz, s olly szép képet kapsz, hogy még barátaim és barátnéim közt nem szebbet, igazabbat egy is.« (XI. 12—3. lap) Néhány év alatt Balkay egész jó arczképmásolóvá fejlődött, ki még a kényes ízlésű Kazinczyt is kielégítette. A mit ugyan ez időben róla mint emberről ír, a ki szeretetreméltó ugyan, de kevés irodalmi műveltséggel bír — und wie kann ein Mahler ohne literarische Cultur gross werden? — ez inkább a korviszonyokra mint Balkayra terhelő, mert nagyon valószínű, hogy a művészi oktatás akkori rendszere mellett nemcsak Balkayt érthette az irodalmi műveltség hiányának vádja. De hogy ezen a téren is mekkorát haladhatott, tegyen tanuságot mellette Joo János által megírt életrajza. A szakember és jó barát jellemrajza csak annál értékesebbnek fog feltűnhetni, mert ő nem szépít jó barátságából s így a mint elhiszszük kritikájának szigorú szavait, a dicséreték igazságában se lesz okunk kételkedni.

* * *

»Balkay Pál *képirót*, mint akkoriban nevezték a festészeket — írja Joo János — 1828 ban ismertem meg, midőn Egerbe r. jz-tanárnak kineveztettem. Daczára korunk nagy különbségének (ő t. i. 43, én 21 éves), rokonszágunk folytán köztünk benső

barátság fejlett ki, főleg midőn két év után megnősülvén, ugyanazon házban vettem szállást.

Balkay Pál magas, némileg testes és nem rút ember volt. Nőtlen élt, szándéka volt ugyan korábban nőmnek idősb testvérét, mint akkoriban nagyhirú szépséget nőül venni, a dolog azonban mighiúsulván, nőtlen maradt. Ismeretségünk első éveiben azon kedvezésben részesült, hogy Pálffy János egri kanonok néki szabad asztalt adott. Ennek halála után azonban különféle helyeken és gyakran barátainál étkezett. Midőn évek után én házat vettem, azon kívánságát nyilatkoztatta, hogy házunkba jönne lakni; én tehát az ő kívánsága szerint építettem két szobát, melyekbe azután átköltöztvén, 1846 június 13 án szélhüdezből származott ha'áláig lakott, a koncorgást is megunván, ez idő alatt nálam étkezett.

Balkay 1785-ben születvén, ifjúsága előttem ismeretlen, miután ő arról sohasem beszélt; csak annyit mondhatok róla, hogy szegény szüleitől származott és így a festészet tanulmányozására költséggel nem igen bírt. Mikép jutott a festészet szakmájára, erről sem beszélt. Igaz, hogy az időben az egri főpapság pártolván a festészetet, több jeles művész volt Egerben. E tekintetben Balkay állapotára némi felvilágosítást nyújt *Kazinczynak* egy hozzá írt következő levele:

Széphalom, jan. 7-én 1816.

»Édes barátom, Negyednappal ezelőtt írt levelét az Úrnak
 »ma vettem, s ime holnap reggel indul válaszom. Ha valaha
 »volt foganatja esedezésemnek, óhajtom, hogy most legyen
 »az. Tegye az Isten az Urat szerencsésé. Jó volna, ha az
 »Úr, mélt. B. Szepesy urat és a kik ő Exc. az Érseknél sokat
 »tehetnek, megkérné, hogy esedezenek az Úrért, és ha az Úr
 »ezek által nyújthatná be az Instantiát, de úgy, hogy ott
 »maga is megjelenne.

»Édes barátom, ez a levél mióta besetédett a kilencze-
 »dik, a mellyet írok. Engedjen meg az Úr, hogy most illy
 »rövid vagyok. Nem bírom tovább sem az ülést, sem a tol-
 »lat. Ajánlom magamat becses barátságába. 'S maradok alá-
 »zatos szolgája
 K. F.

Ezen levélből az tetszik ki, hogy Balkay ifjúságában pártfogókra szorult és hogy Kazinczy Ferenczben barátot és pártfogót bírt. A folyamodás az akkori egri érsekhez lévén intézve, kétségtelen, hogy tanulmányának folytatásához szükségelt költségről volt szó, mert Balkay már korábban is volt Bécsben. Gyaníttatja ezt, egy *Kazinczynak* 1814. aug. 21-én Maurer bécsi tanárhoz írt német levele, melyet Balkay által küldött neki s mely szinte Balkay kezébe kerülvén, tőle bírok. De emlékezem is, hogy említette, miként Bécsben Maurernél lakott és tanulta a festészetet.

Balkay igen szorgalmas festész vott, és kedvvel működött egész haláláig. Művei számtalanok, egész Magyar és Erdélyország-

ban el vannak terjedve; minthogy azonban művére nevét soha sem írta reá, így bajos azokat felismerni. Egyszer egy öcsém, fiatal festész, az egri piacon lát egy Sz. János evang. képet; megveszi pár forintért, azt hívén, hogy egy régi festésznek a műve. Midőn örömmel haza hozta, otthon B. reá ismert, hogy egykor ő festette. Eredeti művei többnyire oltár- és egyes szent képek; festett azonban történeti és tájképeket, sőt arczképeket ts. Legtöbb műve azonban másolat, jeles mesterművek után.

Eredeti művei ritkán sikerültek, bár az *alakokat többnyire jó metszések és skizzékből rakta össze; perspectivája többnyire hibás, színezete életnélküli és rozsz oly annyira, hogy több oltárképei színököt is elveszték, a festékek által az alapszínnek igen vékonyan történt bevonása miatt.* Ezért számtalanszor megszólítottam őtet s rendesen azt felelte: »A festék drága, s a képért keveset fizetnek« . . .

Az arczképeket jobban színezte, hanem nem igen volt szerencsés a találásban. Még egykori leendett arájának, ki iránt ábrándos hajlammal viseltetett, arczképét sem lehet sikerültnek mondani; hiányzik rajta a fiatalság tüze s kellő színezete. Pedig e nő még 60 éves korában is bírta a hervadhatatlan szépség vonásait. A birtokomban levő és önmaga által festett arczképét (melyet azonban halála előtt ritka festékekkel bemázolt) még a legsikerültebbnek lehet mondani.

Egészen máskép dolgozott ő a másolatokon. Ekkor mintha az eredeti művész belé lehelte volna szellemét, oly passzióval és hívén másolt, hogy ugyancsak gyakorlott és a művet ismerő szemnek kellett lenni, hogy az eredetitől megkülönböztesse, s e tekintetben a vizsgáló inkább a körülményekre alapította ítéletét. Bizonyítják ezt számos, körünkben létező művei.

Balkayt művészete iránti hajlama — ha jól emlékszem 1835-ben, tehát 50 éves korában — arra bírta, hogy egy utazásra vállalkozzék; tengert akart látni, s elutazott Fiuméba, Triesztbe és Velenczébe. Az akkori közlekedés mellett ily útra vállalkozni, idős embernek, szűk erszénnyel, nagy feladat volt; de azért nem bánta meg és mindenkor örömmel emlékezett főleg a fiumeiekre, hogy mennyire szeretik a magyart. (!)

Azonban *Balkay nemcsak szorgalmas festész volt, ő szerette az irodalmat is és hozzá képest elég becses könyvtárral bírt, legalább mindazon magyar műveket, mikhez hozzájuthatott, megszerezte.* Ő ugyan könyvekért pénzt nem adott, hanem az Ország könyvtárusa Burian, midőn Egerben megfordult, mindenkor vett tőle egy-két képet, melyeket azután másutt haszonnal eladott, Balkay pedig a képek árába egy rakás régi és új könyvet vett. Evfordultával azután számoltak. Ha valamely munkát különösen kívánt, azt nála megrendelé. Így jutott ő meglehetősen könyvtárhoz és ha nem festett, többnyire a nyitott könyv előtt lehetett őt találni.

Ritka becsületességü s jó kedélyü ember volt, igen örült, ha valamin nevetetett. Haragudni nem láttam, de azt nem tudta megbocsátani, ha hazánkfia idegen művészszel dolgoztatott. Pyrker érsekre mindig neheztelt, hogy a főegyház oltárképeit Bécsben, Velenczében festette.

Kedvelt mulatsága, sőt egyedüli: a sakkjáték. Barátai — orvosok, ügyvédek, táblabírák, megyei hivatalnokok — kik sakkozni akartak, rendszeren hozzá jártak mulatni; legtöbbször ő levén a nyertes, igen örült, ha nyert és vég nélkül nevetett, ha ellenfele boszankodott a vesztesen«

A Joo János féle életrajz itt végződik.

Ha már most a Kazinczy F. leveleiben, a Közhasznú Esméretetek tárában és a Joo János-féle életrajzban elmondottakat egybevetjük, lehetetlenség, hogy ugyanazon eredményre jussunk, mint a Száz év történetének írója.

Adataink alapján joggal csak azt állíthatjuk, hogy Balkay Pál festői pályájának története nem a kisszerű viszonyok között elzüllett nagy képességü festő tragoediája, hanem a középszerű tehetség mindennap ismétlődő eseménye, egy oly tehetségé, kinek kis-körü művészi tudása, a képzelő erőhiánya miatt nagy, önálló dolgok alkotására képtelenné teszi. Az igazi költői teremtő erőt nem semmisítheti meg teljesen a viszonyok kisszerű volta. Lehet, hogy kora nem érti meg őt s jólét helyett a szegénység jut osztályrészéül, de az utókor még jelentéktelen dolgaiból is ki fogja érezni a teremtő erő hatalmát, ha az tényleg megnyilatkozott egyik-másik művében. Érdekes, hogy Joo János és Kazinczy véleményei mennyire megegyeznek, pedig egyik Balkay halála után ír, a másik B. pályája kezdetéről. Balkay ügyes másoló volt pályája kezdetén s pályája végén is csak a másolót tudja benne még legjobb barátja is megbecsülni.

De emlékéit érdemes megőrizni. Egyike azoknak az úttörőknek, kik a közízlés fejlesztésére jó hatással lehettek s ha kiválótt nem tudtak is alkotni, mégis érdemük, hogy a kornak műveltség-történeti jelentőségü tényezőivé tudták magukat fölküzdeni.

BAYER JÓZSEF.

